

ve mukayese mânalı ulak tabirleri teşkil ederler ki, bunlardan daha ileride § 1457 ve aşağısında bahsedilecektir. -(y)ecek li siyga da قدر kadar kelimesiyle böyle tabirler teşkil edebilir (mk. § 1464 ve aşağısı).

803. 2° — bir hāl kelimesinin belirtkeni olarak.

Muzari, nakli (gayri muayyen) mazi ve niyetli istikbal siygalarının temeleri ardınca bir hāl kelimesi gelerek (belirtken ve belirtiklerden yapılmış: A.U.E.) ifadeler vücuda getirilir [1]:

Muzarili:

İnsan der-yā-yı sahrā gibi her taraf-ı-nda g'ez-il-ir, hava-yı der-yā gibi iç-i-nde yüz-ül-ür bir hāl-e g'e-tir-iyor (Kemal Bey) «l'homme met la mer dans un état tel qu'on peut la parcourir en tous sens, et l'air (dans un état tel) qu'on peut y nager comme dans la mer».

ev-imiz otur-ul-amaz bir hāl-e g'el-miş «notre maison est arrivée à un état tel qu'on ne peut plus y habiter (est devenue inhabitable)».

Nakli mazili:

memleket-de her şey gol-u-na gir-miş bir hāl-de bul-un-sa idi «si dans le pays, toute chose était dans un état telle qu'elle fût entrée dans sa voie (si tout allait bien dans le pays)».

o vakit Hind ve Çin ma'lûm den-il-ecek bir hāl-de değıl-idi (Ahmed Rasim) - «En ce temps l'Inde et la Chine n'étaient pas dans un état tel qu'en puisse dire qu'elles étaient connues».

804. Bu ifadelerde fiilcil siyga, bir hāl kelimesinin (sanki bir ortaç gibi) belirtken hizmetini görür. Bunun böyle olduğuna kanaat getirmek için bu tabirleri, fiilcil siyga yerinde bir sıfat bulunan tabirlerle mukayese etmek yeter.

Ml.: *pek fakir bir hāl-e g'el-miş* «il est réduit à un état de grande pauvreté» keli. keli; «un état très pauvre»).

boyn-u bük-ük tavr-ı hazin bir hāl-de «courbé en deux et dans une attitude contrite».

Bununla beraber bu (muzarili, nakli mazili A.U.E) fiilcil siygayı ortaç diye kabul etmek mümkün değildir. Şu itibar ile ki, bunların belirtik isimleri (mevsufları) olan (meselâ bir hāl nev'inden) kelimeler, bu fiilcil siygaların bildirdikleri hadesi yapanlar değildir [2].

Bu yapılama gayri tabii kullanışlı ortaçların (II. inci hâl, 2° yapılama; § 751) gibilerine daha çok yaklaşır; fakat ekseriya böyle bir halde kullanılan (y)en li ortaç, bir hāl kelimesiyle karşılaşmadığı eihetle onu bununla karıştırmamak şarttır.

Şu halde mesele, insırafsız bir teme karşısında bulunulmasıdır.

[1] Bunun Fransızca'ya tercümesi şöyle olur: état tel (une situation telle) que je, tu...» J. D.

[2] Müellifia anlatmak istediği şudur: meselâ *okur yazar adam* ifadesinde *adam* mevsulu, *okur yazar* sıfatının aynı zamanda bildirdiği *okumak yazmak* hadeslerini yaptığı için *okur yazar* kelimeleri ortaçtırılar. Fakat yine meselâ *okuyup yazar bir halde* ifadesinde mevsuf olan *hâl* kelimesi, *okur yazar* sıfatlarının bildirdiği *okumak yazmak* hadeslerini yapmamış olduğuna göre, bu *okur yazar* kelimelerine ortaç denilemez A.U.E.

(y) ecekli siygaya gelince: şuna dikkat edilmeli ki, zikredilen bir fail olmadığı zaman bunun insırafsız bir teme gibi kullanılışı, daha çok yarı meçhul mânasile kullanılışına yaklaşıp. O zaman 754 üncü bentte gösterilen kelâmın tipine pek benzeyen ifadeler karşısında bulunulmuş olur. İhtimal bunun tesiriyle olacak ki, bir *hâl* kelimelerindeki müphem tarif edati (müphem sıfat) olan bir kelimesi kaldırılır.

MI. : *ياقنا-سى طوبلايه جوق حالى يوق yaqa-sı-nı top-la-yacak hâl-i yok* (söylence) «il n'est pas en état de boutonner son col» ;

يرمدن آيىلدايه جوق حالم اولسه yer-im-den kımul-da-yacak hâl-im ol-sa «si je pouvais (seulement) bouger de ma place».

805. İHTAR. — (y) ecek lâhikası bazı hazır tabirlerde insırafsız bir teme olarak kullanılmış gibi görünüyor.

MI. : *بانو بيله ميه جك نه وار؟ ban-u bil-eme-yecek ne var* «qu'y a-t-il [dans tout cela] qu'on ne puisse comprendre?».

بوند آ كلاشيلدايه جوق نه وار؟ bun-da an-la-ş-il-ma-yacak ne var [yukarıki ile aynı mânada].

Yine mk. *bun-da gül-ecek (meeyüs ol-acak ne var)* «qu'y a-t-il là de si drôle (si funeste)?».

Aynı ifadelerde bu siyganın yeri değiştirilebilir:

انلا-ما-يياق بوند نه وار an-la-ma-yacak bun-da ne var.

نه وار بانو بيله ميه جك ne var bun-u bile-me-yecek?

[Bu ifadelerin muhtemel menşei hakkında bakınız § 1393, f.].

Fiilcil teşekkülün hulâsası.

806. Burada, insanı hayrete düşüren çeşitleniş hakkında bir fikir edinilebilmiş olan Türkçe fiilin morfolojisi (sarfça şekillenışı), şöyle bir şema ile hulâsa edilebilir:

Şahıslık siygalar → Tasrifsiz teme → (Tasrifli teme).	İSİMCİL SİYGALAR.	}	(Alemlik siygalar):
			Mastar ve hâdes ismi.
			(Sıfatlık siygalar):
			Aielâde ve yarı meçhul ortaçlar;
			Ortacımsılar;
			(Katmaçlık «adverbial» siygalar):
			Ulak (gérondif) ler ve ulaklık tabirler.

Şuna dikkat edilmeli ki, tasrifsiz temeye en ziyade yaklaşmış olanlar sıfatlık siygalarıdır.

Şurada sırf bir hatırlatış olmak üzere, failiyet, mefuliyet siygası «supin» ve buna ilgili olan (bk. § 1343) temenni ve tereccî, emir, vücutî veya duâ «précatif» fiillerinin şahıssız kullanılışlarını zikrediyoruz. Bunların Osmanlı Türkçesindeki izlerini fırsat düştükçe haber vereceğiz.

Bu siygalar şahıssız mahiyetleriyle tasrifsiz temeye yaklaşırlar.

807. Aşağıdaki cetvel her fiil lâhikasının gramerce rolü hakkında bir fikir edinmeğe yardım edecektir. Burada (emir siygasına ait) sıfır teme lâhikası ancak hatırlatış maksadiyle gösteriliyor.

Sonra buraya *-yecek* lâhikasını geçirdik ki, kullanışlarının tenevvüü sayesinde Türkçe fiil lâhikalarının mahiyeti hakkında en tam bir fikir vermektedir. (Bunun hemen ardınca da, mâna bakımından ona hakikaten yaklaşan *-(y)esi* gelmektedir). Bundan sonra, *-(y)ecek* lâhikasının bir karşılık kısmı gibi olan *-dik* lâhikası geliyor. Diğer morfemlere gelince: bunların, umumiyetle pek mahdut kullanışları olan bir kısım teşkil ettiği görülecektir. Ancak, bu cetvelde büyük miktardaki boş haneleri doldurmak için, öteki Türk lehçelerine baş vurmak yeter. Cetvelimizde *-(y)en* suretinde görülen *(-ken) -kan* lâhikasının mâna bakımından mühim bir surette uğradığı budaklanışlardan daha evvel bahsetmiştik (§ 701). Çağatayca'da *-[ir]* ve *-miş* lâhikaları, Osmanlı Türkçesinin ortaklaşa kullanışlarından başka olarak, fiilin âlemlik «substantive» siygalarını teşkil ederler. Bunlar insirafa uğrarlar, ve mülkiyet (izafet) lâhikaları alırlar.

MI.: *Mân-i kör-miş-iñ yok ürdi. [Tezkere-i Euliya, s, 27, l. 5]* (bizim lehçemizde: Beni gördüğün yok idi. A.U.E) «tu ne m'avais pas encore vu» (keli. keli.: «ton fait de me voir n'existait pas encore»). Mk. F. K. W. Müller, *Uigarica* s, 9 daki başka misalleri. Yine bakınız bu gramerde § 1372).

MOLAHAZA. — Cetvelde mülkiyet (izafet) lâhikasının ilâvesine müsait bulunan bir morfem gelince, bunu (onun en çok kullanıldığı) gaip (üçüncü şahıs) suretinde gösteriyoruz:

308. FİİLCİL TESKİLİ HULÂSA EDEN CETVEL.

SARISIZ SİYGALAR	PARSİZ KULLANILAR.	FİİLİN İSİMCİL SİYGALARI.						KATMAÇLIK SİYGALAR. (ulaklar).
		ALEMLİK SİYGALAR.			SIFATLIK SİYGALAR.			
		Mastar.	Mülkiyet İshikasız hades isimleri.	Mülkiyet İshikalı hades isimleri.	Alemler ortaqlar.	Yarı meçhul ortaqlar.	Ortaçmalar.	
1. sıfır (emir).								
2. -(y) ecek [- dir].	-(y) ecek.			-(y) eceğ-i.	-(y) ecek.	-(y) ecek.	-(y) eceğ-i.	-(y) ecek veya -(y) icek, bk. § 1400.
3.	. . . . .			-(y) esi.	-(y) esi.	-(y) esi.	. . . . .	-(y) esi-ye.
4. (- dik, § 653, zeyil.	. . . . .		(- dik. Bazı ulaklar tes- kil etmek için me- ulünfi ve me'ulün- anî ile (bak, bunun karşısına).	- diğ-i.	- dik. nadirdir.	- dik. nadirdir.	- diğ-i.	{- dik-de (- çe). {- dik, den sonra (başka).
5. [i] r.	- [i] r, veya [e] r.				- [i] r.			{- mez-den evvel {(menfi tabanda).
6. - [i] yor.	- [i] yor.							
7. - miş [- dir].	- miş.			bk. § 307.	- miş.			
8. - melî [- dir].	(- melî).				§ 1343, 3 ^o , haşiye, 2.	§ 1343, 3 ^o , haşiye, 2.		
9. -(y) e.								
10. - di; mk. 4.-dik.								
11. - se.								
12. -(y) iser.								{- i-ken {-(y) 'en-de }-lehçe {-(y) 'en-e dek }-lerde.
13.					-(y) en.			{- mek-siz-in. {- meğ-in.
14.		- mek.						
15.			- me.	- me-si.	(- me). pek nadirdir			
16.			- mek-lik.	- mek-liğ-i.				
17.			-(y) iş.	-(y) iş-i.				
18.								
19.								
20.								
21.								-(y) ip.
22.								-(y) erek.
								-(y) e- veya -(y) i.
								-(y) incé [-ye-kadar].
								-(y) eli. [-den-beri].

BÖLÜM V. — KARMAŞIK FİLLER, VE MÜREKKEP FİLLER.

809. Şimdiye kadar mütalâa ettiğimiz fiiller, basit yani bir tek kelimededen yapılmış fiillerdi. Bu bölümde bahsedeceğimiz fiiller ise, iki kelimededen terkip edilmiştir.

I. KARMAŞIK VEYA YERİNDELİK FİLLER.

810. İkincisi yardımcı olarak kullanılan iki fiilli bir küme suretindeki fiillere karmaşık «*complexe*» veya yerindelik «*périphrastique*» adını veriyoruz.

A. *Ol-mak* YARDIMCISIYLA YAPILAN KARMAŞIK FİLLER.

811. Bilindiği üzere (mk. § 600) bir takım şahıs sıygaları, aslında isim cümlelerinden ibaretti ki, bunlarda müsnet «*prédicat*» olarak bir ortaç ile bunun ardınca gelen *imek* suretindeki güdük (nâkıs, «*défectif*») bir cevheri fiil «*verbe substantif défectif*» vardı.

Ml.: *Yazmışım* «*j'ai écrit*» gibi ki bu: *yazmış+ım*, yani yazmış olanım «*je suis ayant écrit*» yerindedir [1].

Yine bilindiği üzere, Türk dilinde *imek* fiilinin tasrifi *ol-mak* (§ 563) fiiliyle tamamlanmaktadır. Bunun neticesi olarak, şu yukarıda gösterilen tipteki isim cümleleri dışında (ki hepsi *yaz-mak* fiilinin şahıslı fiil sıygaları mahiyetini almıştır), müsnedi *ol-mak* fiiliyle beraber bulunan başka isim cümleleri de meydana gelmek vaziyeti hasıl olmuştur.

Ml.: *Yaz-mış ol-acağ-ım* «*je deviendrai (je serai) celui qui a écrit (yani, yazmış olan «kimse» olacağım. A.U.E.)*».

İşte bu isim cümleleri, bu defa *yazmış olmak* suretinde *karmaşık bir fiil* in şahıslı sıygaları halini almak yolunu tutuyorlar. (Buna *karmaşık* adını verdiğimizizin sebebi, *ol-mak* fiilinin ayrıca tam bir tasrifi de bulunmasıdır.)

Böylece meselâ basit *sev-mek* fiilinin esas tasrifi yanında daha çözümlenişli «*analytique*», mânaca dâba menevişli «*nuancé*» sıygalardan ibaret şöyle üç tane yardımcı «*subsidaire*» tasrif vücuda gelmiştir:

[1] Müellif böylece *imek* mastarının *-im, iz; siñ, siñiz; (-dir, dir-ler)* suretinde bir muzari sıygası olduğunu kabul ediyor ki, bunları (*yazmış, yazar, yazacak*) gibi ortaçlarla mürekkep sayıyor. Halbuki bizzet *imek* fiilinin bu şekilde bir muzari yoktur. Bunlar, bunlara veya her hangi isim (ve sıfatlara) eklenen vaktiyle müstakil ayrı zamirlerin sonradan bitişik şeklini alanlarıdır.

Men varır men (ben varırım), D. L. T. II. 54;

Men sanğa barıgı men (ben sana varışhyım), *aynı eser* II, 48. (hususî manalı bir sıyga);

Men bargarır men (ben gitmek üzere yim) *aynı eser* II. 56;

Biz barmaz mız (biz varmaz ız = varmayız), *aynı eser* II. 55.

Aslı *irmek* veya *ermek* olan *imek* fiilinin eski muzari müfret gaibi, müspetlerde *er-ür* menfilelerde *er-mes* (Çağatayca *imäs*) suretlerinde görülüyor ki, bu gibiler tabii burada yardımcı rolünü yapanlar değildir. A.U.E.

سور اولق *sever olmak*;
سومش اولق *sevmiş olmak*;
سومجك اولق *sevecek olmak*.

Bunlara *sevmekde olmak* karmaşık fiilinin tasrihi de ilâve edilebilir.

Bu siygalar, basit fiilin bildirdiği zaman ve tarz «mode» mefhumları üzerine yükletilmiş ikinci derecedeki mâna suretlerini ifade ettiği cihetle, bunları aynı bir fiilin muhtelif manzaralarına [1] kıyas etmek mümkündür.

812. Karmaşık siygalar şunlardır :

1° Muzari temesiyle karmaşık siyga (başlayışlı «inchoatif» manzaralı) :

يارار اولق *yazar olmak* «se mettre à écrire, contracter l'habitude d'écrire» (keli, keli, «être, devenir celui qui a l'habitude d'écrire») [2].

2° Nakli mazl temesiyle karmaşık siyga (öncelenik «antérieur» manzaralı) :

يازمش اولق «avoir écrit, (keli, keli, être, devenir celui qui a écrit)» - (*Olup bitmiş*, yani mâziye irca edilmiş olarak düşünülen bir fiil).

3° Niyetli istikbal temesiyle karmaşık siyga (niyetli manzara) :

يازماق اولق *yazacak olmak* «s'apprêter à écrire»; (keli, keli, être, devenir celui qui se propose d'écrire, qui compte, qui doit écrire éventuellement) - (belkilenik olarak düşünülen fiil) [3].

4° Mef'ulün fih hâletinde mastarlı karmaşık siyga (süremlî «duratif» manzara) :

يازماقدا اولق *yazmakta olmak* «être en train d'écrire (keli, keli, être dans l'action d'écrire)».

813. Burada, siygaların zaten pek büyük olan miktarını lüzumsuz yere dört defa daha artırmadan çekinerek, bu dört şeklin dört tasrifini ayrıca göstermeği lüzumlu bulmadık.

Bu, esasen tasrif cetvelimizdeki *sev-* kökü yerine, ayrı ayrı - *sever ol* -, *sevmiş ol* -, *sevecek ol* -, *sevmekde ol* - şekilleri getirilmek suretiyle (evvelceden hâsil olmuş bir temrin ile) herkesin kendi kendine yapabileceği bir şeydir.

[1] Manzara «aspect» mefhumu, İslâv dillerinde pek menustur. Bunlarda mükemmel «perfectif» ve gayri mükemmel «imperfectif» manzaralar suretinde gözetilen ayrılık büyük bir rol oynar. J. D.

[2] yani, yazmak itiyadında olan bir kimse mahiyetini almak. - Bu mürekkep siygasının müspetlerinde olduğu gibi menfilerinde de mâna (evvelce devam ve itiyat üzere olan bir fiilin bir zamandan sonra değişip onun aksi bir fiilinde devam ve itiyat üzere bulunulduğu merkezindedir.

Yazar oldum (evvelce yazmamakta devam ve itiyat üzere iken, bir zamandan beri yazmakta devam ve itiyat üzere oldum);

Yazmaz oldum (evvelce yazmakta devam ve itiyat üzere iken bir zamandan beri yazmamakta devam ve itiyat üzere oldum) demektir. *İmek* mastarı değişikliğe uğramadan devam eden bir fiili bildirmeğe mahsus olduğu halde, *olmak* mastarı evvelce devam eden bir fiilin bir zaman sonra değişerek başka bir durum aldığı bildirir: *Öğretmen idim* (mazide değişmeden, devam üzere öğretmen halinde bulunuyordum); *öğretmen oldum* (daha evvelce öğretmen değil iken, bir zamandan beri o durumu değiştirerek öğretmen durumuna girdim) demektir. Bu takdirde (*yazar, yazmaz*) gibi ortaçlarda görünen bu mâna değişimi, *olmak* mastarını esasında var olan bu mânadan doğmaktadır. A.U.E.

[3] (Yazmaya niyeti olmak, yazmaya yelteumek, A.U.E.)

İHTAR. — اولمق *ol-mak* fiili yerinde, بولمق *bul-un-mak* fiili de kullanılabilir [1].

814. Bununla beraber bu fiil manzaralarının en hususiyetli kullanışlarını burada gösteriyoruz:

1° Başlayışlı «inchoatif» manzara, çoğu zaman mazi siygasıyla kullanılır.

Ml. : آذیر اولدی *az ye-r ol-du* «il se mit à manger peu, il prit l'habitude de...» (yani: az yemeye başladı, ... itiyadını aldı) [2].

815. 2° Öncelenik «antérieur» manzara, istikbal siygalarından birinde kullanılarak, basit fiil tasrifinde eksik olan öncelenik gelesi «futur antérieur» siygasını da vermiş olur.

Ml. : سز گلدن ایشکزی بیتیرمش اولورز (اوله جنز) *siz g'el-me-den iş-iñiz-i bit-ir-miş ol-ar-az (ol-acağ-ız)* «nous aurons achevé votre affaire avant que vous arriviez».

Niyetli istikbal böyle kullanıldığı takdirde, belkilik «probabilité» mânasını verebilir (ki aynı durumlarda tamamiyle fransızca'daki karşılığı olan «futur antérieur» rolünde olur).

Ml. : اونوتمش اوله جق *unut-muş ol-acak* «il aura oublié (= il a probablement oublié)» [3].

816. 3° niyetli «intentionnel» manzara, faraziye «suppositif» veya şartiye «conditionnel» suretinde bulunduğu zaman, çok kerre belli başlı bir mâna değişikliği olmadan, karşılığı olan basit fiil siygaları yerinde kullanılır. bk. § 1221 [4].

817. Bu siygaların özgelenik «özgelemeçli» tabanları «bases modifiées» (mk. § 571). Esas fiilin tabanını özgelemekle elde edilir, yalnız menfi ve menfi iktidar müstesna ki, bunların lâhikaları (ihtiyarî olarak) yardımcı fiile de getirilebilir.

[1] Mânaya gelince bu, bizim gösterdiklerimizin hareket noktası diye almakla, ve zorluk çıktığı takdirde bunu parçalara ayırmakla, yani bir fiil siygası değil de bir isim (ortaç) cümlesi karşısında bulunuluyor imiş gibi, daha yukarıda gösterilen tarza göre kelime kelime bir yürüyüş kurmakla kolayca anlaşılır. J. D.

Esasen *ol-mak* fiili bazan *bul-un-mak* mânasında da kullanılır:

شهرتی کیتدیجه آزالدیغندن بوکا قولان آسان اولامشدی *şöhret-i git-dik-çe az-ağ-diğ-in-dan bun-a kuşak as-an ol-ma-mış-dı* (= bul-un-ma-mış-dı) Refik Halid, «yatur» - Memleket hikâyeleri s. 146 - A.U.E.

[2] Bizce bunun manası şöyledir: *evvelce öyle olmadığı halde, bir zaman geldi ki ondan başlayarak az yemek itiyadını aldı*, veya: *evvelce öyle olmadığı halde bir zamandan beri az yemeğe başladı* A.U.E.

[3] *Unutmuş olacak* gibi teşekküllerde yardımcı fiil rolünü yapan *olacak* fiili, yalnız şekilce bir istikbal siygası olup, hakikatte *belkilik* mânasını verir; ve bu, karmaşık fiilin bildirdiği zaman (mazi) dir ki, bu da *unutmuş* fiilinden çıkar:

Unutmuş olacak = unuttu belki.

Unatmış olmalı suretindeki vucubi siygalı yardımcı fiil ile de aynı mânadadır:

Kardeşiniz artık bu fena dakikaları unutmuş olmalı (1. = Unutması icap eder, unutmalı 2. unuttu belki). A.U.E.

[4] (Bu itibarla bunu fransızca'ya «... s'appréter à» yani (... e hazırlanmak) suretinde değil, alélâde basit bir siyga imiş gibi tercüme etmek lâzımdır.) J. D.

MI. : *يازمایش اولمیش yaz-ma-mış ol-mak*;
يازمایش اولماق yaz-mış ol-ma-mak [1].

818. İHTAR 1 — En sonra vucubî temesiyle karmaşık bir siyga: *yazmalı ol-mak*-da vardır ki, pek az kullanılır. Bu siyga kendinde niyet temesi olan karmaşık siyga (niyetli manzara) ile aynı mânadadır.

MI. : *أغلامی اولدی ağlamalı ol-da* «il fut sur le point de pleurer» (Hussein Rahmi).
 Mk. Abd-ur-Rahman Efendi'nin grameri (yani: ağlayacak oldu, ağlamak radesine geldi).

Bu kullanış, *melîli* siyganın, ashında isimell olduğunu gösteriyor. Yine mk. § 1343. 3 e ait 2'inci başıye.

Eski Osmanlıca'da bu daha çok kullanılır idi.

MI. : *قول و تراواش یازمالو اولسه نفر دیو یازدر (kuş ve karavaş yaz-ıl-ma-lu ol-sa nefer di-gü yaz-a-şar A.U.E)* «quand il s'agit de compter (d'inscrire) les esclaves des deux sexes, on emploie le mot *nefer* (individu [mk. § 1082])» Bibl. nat., A. F.T., 41 yazmaları ki, bunda böyle bir-sıra misaller bulunmaktadır, yaprak 33 V° ve 34);
الليدين يجاوز اتمو اولسه البتة عرض اوله (elli-den tecävüz et-me-lü ol-sa elbette 'arz ol-un-a A.U.E) «s'il devait y en avoir plus de cinquante, on ne manqueroit pas d'en rendre compte» (*Kānun-nāme-i Mısır*, Rouen, ms. or. 28 yaprak. 30 V°).

İHTAR. — Eski Osmanlıca'da - (y) *ecek* yerine - (y) *esi* lâhikalı niyet manzarası da kullanılırdı:

MI. : *انوك صحبتی سزه خوش کلیایی الورسا (an-un sohbət-i size hoş g'el-me-ye-si ol-ur-sa A.U.E)* «si sa fréquentation devait vous déplaire» (1426 yılı yazmaları, yapr. 221).

Bakınız başka misallere § 794, 3°.

819. Karmaşık siygalar bir arzu bildiren kelâmlarda (emir veya temenni ve terecci coptatif) siygası olan iltizami ile) epiyce çok olarak kullanılır.

MI. : *قالفماز اول کالک-اما-ز اول* «puisses-tu ne plus jamais te lever» [2].

سن بو لاکیردی یی ایشیتمیش اول *sen bu lakırdı-yı işit-me-miş ol*, «fais comme si tu n'avais pas entendu cette parole» [2];

سن کیدمچک اولده مصرفی بن چکیم *sen gid-ecek ol da masraf-ı ben çek-e-yim* «décide-toi (seulement) à partir, je me charge de la dépense» [3];

[1] Menfi alâmeti karmaşık fiillerin birincisinde veya ikincisinde bulunmakta kast edilen mâna tam aynı değildir:

Yazmamış olmak (menfi alâmeti birinci fiilde): «bir an gelip yazmamış bir kimse durumunda bulunmak» (yani bu durumda bulunduğunu tasdik etmek);

Yazmış olmamak (menfi alâmeti ikinci fiilde): «bir an gelip yazmış bir kimse durumunda bulunmamak» (yani bu durumda bulunduğunu redd ve inkâr etmek).

Bununla beraber her iki menfinin müspet şekli aynıdır: *Yazmış olmak*, A.U.E.

[2] Bunların asıl mânası şudur: *evvelce kalkar bir adam iken artık kalkamayan bir adam hâlinde gel.. Sen bu lakırdı-yı işitmiş iken şimdi işitmemiş bir kimse mahiyetinde ol.* A.U.E

[3] Asıl *sen gitmeğe niyetli ol*, demektir. A.U.E

كَيْمَشِ اَوْلَسُونِ *g'eç-miş ol-sun* «je vous souhайте meilleure santé»; *keli. keli.* «(que cela) soit passé» [1];
 كَيْدَمَهْ اَوْلَيْدِمِ *gid-ême-z ol-a-ydim* «pourquoi y suis-je allé, hélas!» (*keli. keli.* «si j'avais été ne pouvant y aller») [2].

B. -(Y)E veya -(Y)İ Lİ BİR ULAK ÜZERİNE KURULMUŞ KARMAŞIK FİLLER.

820. Bir fiili -(y)e li veya -(y)i li bir ulak (§ 1332) haline koymak ve ardınca şu aşağıda sayılan yardımcı fiilleri (ki mânaları daha ileride izah edilecektir) getirmek suretiyle de yerindelik «périphrastique» fiiller elde edilir:

Bil-mek, ver-mek, yaz-mak, dur-mak, yat-mak, g'el-mek, git-mek, kaç-mak, ko-mak, vs.

İktidarlı (imkânlı) fiil «verbe possible» (§ 821) müstesna, bütün bu teşekküller, esasen havi oldukları ulaklar gibi, kullanıştan kaybolmağa yüz tutmuş bulunuyorlar.

İKTİDARLI «possible» FİİL [3].

821. Bir hadesin olabilirliğini ifade etmek için, fiil ulak haline konulup, ardınca *بِيْلِكِ bil-mek* «savoir» [4] yardımcı fiili getirilir.

[1] Başınıza gelen hal sizce geçmiş (bir şey) durumunda olsun. A.U.E

[2] Evelce gidebilir bir insan durumunda iken, keşke sonradan gidemez bir kimse olsaydım. A.U.E

[3] Bu «fiil-i iktidari» ye Abdurrahman Fevzi Efendi (Mikyāsüllisan Kistāsülbeyan) adlı gramerinde (makduriyet ve imkân fiili) adını veriyor. A.U.E

İbni müheenna lûgati (s. 150) nde buna (istitaat ve mukarenet?) adı verilmekte, ve şöyle izah edilmektedir: «mazi fiilinde fiil maddesinin son harfi ötrülü yapılırsa, istitaat ve mukarenet mânasına delâlet eder:

gel-üdi (gelebildi); *bar-udı* (varabildi).

Bu ötrü, yazıda ve söylenişte vav (= Arap yazısının: u su A. U. E) suretinde tespit edilir. >

Bundan anlaşıldığına göre, bu fiiller iki mastar kökünü havi olmak dolayısıyla karmaşık fiillerdir:

Bar+u-di (= *var+u-di*) gibi ki bu, *bar* (= *var* mastar kökiyle, «kadir olmak» mânasında *u-mok* (mk. *u-gan* = kadir olan «tanrı») mastarının kökü: *u* nun birleşmesiyle olmuştur:

U-mak fiilinin başka mastar köklerine katılmasıyla yapılan bu müspet karmaşık fiil, lehçemizde kullanılmayıp, bunun yerine meselâ *g'el-e bilmek* karmaşık fiili kullanılır:

Bununla beraber bunun menfisi olarak kullanılan *gel-eme-mek, var-ama-mak* fiilleri umumiyetle (müellifçe de) sanıldığı üzere, basit bir fiil değil bir karmaşık fiildir.

Bunlar yukarıda İbni Müheenna'dan naklettiğimiz *gelümek, barumak* iktidar fiillerinin menfi suretleridir: *gel+ü-me-mek* (= *gel-e-me-mek*), *var+u-ma-mak* (= *var-a-ma-mak*).

Yalnız bunlarda evvelki bir mastar köküne katılmış *u-ma-mak* menfi mastarının kökü olan *u* (ü), lehçemizde *a*, (e) ye çevrilmiş bulunuyor. A.U.E

[4] (mk. Fransızca'nın «bilmek» mânasındaki «savoir» fiili de, bazan (muktedir olmak) «pouvoir» mânasıyla kullanılır.) J. D.

MI.: سهو بيلمك *sev-e bil-mek* «pouvoir aimer»;
 او يوبه بيلمك *uyu-ya bil-mek* «pouvoir dormir».

Eski Osmanlıca'da bazan -(y)ili ulak kullanılırdı:

MI.: كورتارى بولوسك (*Kurtar-ı bil-ür-sen* A.U.E) «si tu peux sauver» (Bibl. Rouen, ms. No. 1493; yaprak, 22 V°).

Bk. § 593 Türk dilinde kullanılan iktidar fiilinin başka izah suretlerine.

822. İktidar fiili menfi bir fiil tabanı üzerinde de teşkil edilebilir.

گيتمه بيليرمك (*git-me-ge bil-ir-sin* A.U.E) «tu peux ne pas partir».

Fakat iktidar fiilinin menfisi de «iktidarsız, imkânsız» fiilin (§ 592) yardımcıyla ifade edilir.

Netekim *sev-e bil-me-mek* yerinde *sev-e-me-mek* «ne pas pouvoir aimer» denilir.

MI.: خير المندم آكلایه مادام — آكلاده بيلدمي؟ *añ-la-d-a bil-dim-mi?* — *hayır efendi-m añ-la-ya-ma-dı-m* «ai-je pu (me) faire comprendre? - Non, Monsieur, je n'ai pu (vous) comprendre».

IHTAR. 1 — Bilâkis çağatayca'da ve eski Osmanlı lehçesinde *bil-mek* yardımcı fiiline nefiy özgelemeci olan -*me* getirilerek menfi iktidar (iktidarsız) fiiller teşkil edilebiliyordu.

MI.: بقا بيلماز كيشي يوزينكا (*bağ-a bil-me-z kişi yüz-in-gü* A.U.E) (*Hasrev-ü Şirin*, Bibl. nat., yap. 48); [1].

ضرر ايرشدرور بيلزور (*zarar ir-iş-dir-ü bil-me-z-ler* A.U.E) «ils ne pouffont nuire (1426 yılı yazmaları, yap. 48 V°); yine mk. VIGUIER, s. 158.

IHTAR. 2 — Hakikatte bu günkü menfi iktidar (iktidarsız) fiil lâhikasının aslı bir menfi iktidar yardımcı fiilidir (§ 593).

2. TA'CİL «hâtif» FİİLİ.

823. Çabuk bitirilen veya birdenbire ve beklenmedik olan bir hadesi bildirmek için fiil -(y)ili ulak haline konulup, bunun ardınca *ver-mek* «donner» fiili getirilir ki, burada bu yardımcı fiil bulunduğu müddetçe «çabuk, tereddüdsüz, düşünmeden yapmak» mânasını alır, ve yazıda asıl fiile bitiştirilir.

MI.: يازوير كيشين *yaz-ı-ver git-sin* «écris - (le) bien vite et n'en parlons plus» (keli. keli.: «et que cela parte, que cela finisse»);

آلبورمك *al-ı-ver-mek* «prendre vite, procurer».

[1] Lehçemizde kullanılmayan bu siyanın Abdülhak Hâmit Bey tarafından yalnız şurada kullanıldığı görülüyor:

Uzak düşerse de yârinden, ey gönül dehrin

Kişi uzak «düş-e bil-me-z» ya girdiğâından. - Ölü. -

A.U.E

Bakınız başka misallere § 828, ihtar [1].

İHTAR. — Eski Türkçede -(y) i li ve -(y) e li ulak, farksız olarak kullanılırdı.

Ml. : آچاییر (aç-a bir A.U.E) «ouvre vite»; قیلوییر (kı-ı-u bir A.U.E.) «fais vite» (Hüsrev-ü Şirin, yap. 1 V°).

824. Bu fiilin, gerek yardımcı fiil tabanına, gerek asıl fiil tabanına -me lâhikası getirilmekle yapılan menfisi, böyle bir yapılamanın ifade ettiği tevehhüm (hadesin vücut bulmasına ait vehimleniş) [2] fikrini pekiştirmek için bilhassa farazî veya şartî siyga ile kullanılır.

Ml. : یا کلایورمزسه یا کلایورمزسه ya g'el-i-ver-me-z-se veya وورسه (کلایورمزسه) یا کلایورمزسه ya g'el-me-yi-ver-ir-se «et si par hasard (si jamais) il ne vient pas?»

3. MUKAREBE مقاربه «approximatif» FİİLİ.

825. Yapılmasına pek az kalan, az kalsın yapılacak olan hadesleri bildirmek için -(y)e li ulaklara yaz-mak yardımcı fiili ilâve edilir.

Ml. : دوشه یازدی düşe yazdı «il faillit tomber» (yani az kaldı düşecekti: A.U.E).

Eski -yaz fiili (dügünü) çözmek; (ok hedefini) kaçırmak; (al ayağı) kaymak, sürçmek [Div. L. T., III, s. 45], günah etmek, mânalarını veriyordu ki, Osmanlıca'da gaz-ıç (1052) = günah «péché» kelimesi, bu son manasındandır. *U-ra yaz-dık* suretinde yardımcı

[1] Bizim (t'acili) dedğimiz ve müellif te dahil hemen bütün şark ve garp gramer-cilerinin (t'acil) yani (tezleme) fiili diye adlandırdığı bu siygada biz (tezlik) mânası görüyoruz. Kütahyalı Abdurrahman Fevzi Efendi de gramerinde ilk olarak buna (taciil) demiyor; *harf* diyor, ve «Cüz'ü evvelin medlülünde kâin olan izafete delâlet etmekle fiil mürekkeb-i izafî: - Kıstasülbeyan, s. 122) diyor, ve aynı eserin 128 inci sahifesinde bu karmaşık fiili: «bir fiil ve hadesin el âlem için işlenmesi, veya ele güne işleyor gibi ihtimam olunmıyarak işlenmesi» diye tarif ediyor; (harf «Kamus»: işin ucuna yapışmak). Esasen böyle fiilleri yapmak için yardımcı olarak kullanılan «vermek» fiilinde veriş «i'ta» mânasından başka, razı oluş ve kendini bırakış «rıza ve teslim» mânaları da vardır ki, bunlardan «terk ve ihmâl» mânası çıktığı anlaşılıyor; nitekim lehçemizdeki «terk ve ihmâl» mânasındaki *bir-ak-mak* mastarı «vermek» kelimesinin eski şekli olan *bir-mek* mastarının kalın çeşidi olan *bir-mak* İbni Mühenna, s. 104 = el-'ata) dan gelmiş görünüyor.

Bırak-mak (İbni Mühenna, s. 114) kani ve razı olmak; *bir-la-mak* (İbni Mühenna lügati, s. 120) «er'rizâ», razı olmak.

Demek oluyor ki, bu siyganın esas mânası bir fiili «tekellüfsiz, ihtimamsız, ihmalkâr» bir surette yapmaktır; bunun için buna ihmâl ve özensizlik fiili demek en doğrusudur.

Bunda (tezleme) mânası olmadığı ayrıca tezleme fikrini veren katmaçlarla da kullanıldığından anlaşılır:

Nihâyet bez-gin müezzin-ler-in vazife-ler-in-i bit-ir-i-ver-mek iç-in minâre-ye kadar çık-mağ-a lüzum gör-me-den son cemâ'at yer-ler-in-de «acele acele» oku-yu-ver-dik-leri ezan-lar-la beraber her yer-de iş bit-iyor [REFİK HÂLİD, *Memleket hikâyeleri*, s. 113). A.U.E

[2] Biz müellifin bunda gördüğü tevehhüm fikrinin varlığına delâlet edecek bir mânâ göremiyoruz; asıl onun tevehhüm ettiği bu mânâ, bizzet şart siygasından doğan bir şey olsa gerek. A.U.E

olarak kullanışını zikreden Div. L. T., *gazmak* fiilinin yazı yazmak, «*écire*» mânasıyla (Osmanlıca'da olduğu gibi) Oğuzlarda kullanıldığını ilâve ediyor. Yine mk, *yasta* - fiili ki, Altayca'da mukarebe yardımcı fiili hizmetini görmekte olup, (y) e ulaşıyla aynı tarzda olarak yapılır.

Bu yoldaki ifade tarzı eskimiştir, bunun yerine *آز قالدی az kał-dı* «peu s'en est fallu» (keli. keli. «il est resté peu») suretindeki şahıssız tabir kullanılır.

MI.: (آز قالدی دوشیوردی ویا دوشجکدی ویا که دوشسون) *az kał-dı düş-üyor-da* veya *düş-ecek-di* veyaki *düş-sün..* *همان دوشیوردی hemem düş-üyor-da* da denir (§ 427).

Sonra *az kał-mak*, *yazmak* kelimelerinin aynı zamanda beraber kullanıldığına dair misaller görülür ki, bu takdirde iki fiil de aynı siygada bulunur.

MI.: *آز قالدی که ضایع اوله یازدی az kał-dı ki zāyf ol-a yaz-dı* (Tarih-i Cevdet, II: 65); «il faillit se perdre».

آز قالدی بر بیوک جنگ . . . اوله یازمش (A.U.E) «peu s'en fallut qu'il n'en résultât une grande guerre» (aynı yer, III, 6).

Az kał-dı yerinde, bazan *دیکیش قالدی dikiş kałdı* (keli. keli. «il est resté une couture») [1] ve *رماق قالدی remaq kał-dı* (keli: keli. «il est resté un dernier souffle de vie») ifadeleri de bulunur.

Sonra (emir siygasıyla) *az kał-sın* suretindeki yapılama da vardır:

MI.: *Bu isim müşâbehet-i-nden az kał-sın yanış-ışık-ıa idām ed-il-ecek ol-an ümerā-yi askeriyye-den biri* «un officier supérieur qui avait failli être mis à mort à cause de cette ressemblance de noms» Alemdar gazetesi, 12 nisan 1919);

Düş-dü-ñüz az kał-sın baş-ınız yar-ıl-ıyor-da (Ayyar Hamza s. 35) «vous êtes tombé, pour un peu, vous vous fendiez la tête». [2].

4. İSTİMRÂRÎ [3] «duratif» FİL.

Osmanlıca'da hadesin devam ve istinrarını göstermek «bir şeyin arasız, kararlı, sürekli bir surette» yapıldığını bildirmek için yardımcı olarak şu:

دورمق dur-maq «être debout, se tenir-debout»;

یاتمق yat-maq «être couché»;

گورمک g'ör-mek «voir»;

گلمک g'eł-mek «venir» (bk. § 827);

گیشمک git-mek «partir» (bk. § 827).

mastarları kullanılırdı. Bunlar gâh (daha kadim olan) (y) ili ulaklara, gâh (y) e lile ilâve edilirdi. Yeni kullanışta bu mâna da ancak *dur-maq* fiili ele alınmaktadır: *دورمق کید* [3]

[1] Müellif bunu alâde terzi dikışı mânasına alıyor. Halbuki bunun başka mânaları da var: Meselâ *tâkiş* D. L. T., I., 307 (müddet, mesafe) mânasında olduğu gibi, *tikiş* Çağ, s. 136, (tesadüf, isabet) mânasındadır. Şu halde buradaki *dikiş kaldı* sözü (isabet tmesi yani değmesi kaldı) demek olup, *dikiş* (değiş, isabet ediş mânasında) eski *tikiş* kelimesinin değışinti (istihale) sidir. A.U.E

[2] Bu gibi yerlerde «ha düşüyordu, ha düşecekti,» gibi ifadeler de kullanılır A.U.E.

[3] Kütahyalı Abdurrahman Fevzi Efendi gramerinde (s. 122) bu yardımcı fiillerden bazılarıyla yapılanlara «istimrâri-i muvakkat», bazılarıyla yapılanlara da «istimrâri-i intişâri» tabirlerini verir. A.U.E.

sen gid-e dur «va-toujours» gibi. Fakat bu yardımcı, çoğu zaman (y) ip li ulağa katılmaktadır: yaz-ıp dur-mak (yaz-a dur-mak) = «écrire tout le temps».

Bir de bun-lar otur-up dur-ur-ken bak-ar-lar ki «pendant qu'ils restaient assis, ils virent...» (KUNOS, Osz... Tör., s. 45);

طوروب طوروبك dur-up dur-ur-ken... ifadesi için bk. § 1305.

Dur-mak fiilinin yardımcı olarak katıldığı fiil, aynı sıyгада olmak suretiyle de istimrar «duration» mânasını verebilir. (Sami Bey).

MI.: Vapor bizi bütân gün çal-ka-dı dur-da «le bateau n'a pas cessé de nous secouer toute la journée»;

Aşk-ı-ndan gece gün-düz ağla-r dur-ur-k'en «tandis qu'il ne cessait de pleurer d'amour (KUNOS, Osz. Tör., s. 44).

Esasen aynı yapılamaya kal-mak fiiliyle de başlanır: (şas-a kal-dı yerine) şas-dı kal-dı (§ 828).

Bu yapılama eski osmanlıca'da zaten bilinen bir şeydi; fakat istimrar mânasında değildi (bk. § 1309):

Gör-üp dur-ur-mu-suñ «vois-tu, en ce moment» (Cezâyir yazmaları n° 1719 yap. 24).

Bu, yat-mak yardımcı fiilinin de yerini tutmuştur: دوشونوب باتق düş-ün-üp yat-mak (düş-ün-e yat-mak yerinde) «refléchir longuement».

(Bugün yardımcı olarak kullanılmayan) كورمك gör-mek fiili de, bir itina ve iltimam fikri veriyordu.

آله كورمك a-la gör-mek «prendre constamment, avoir soin de prendre» [1].

Bu fiillerin eski osmanlıca'daki kullanışlarına birkaç misal:

نظر نى طرردورن (nazar kıl-ı dur-ur-da-ñuz A.U.E) Kur'an'daki واتم منظورون ibaresinin tercümesi «et vous regardez pendant ce temps; pendant que vous regardez» (1426 yılı yazmaları, yap. 64);

من طاعة اتكند طرورنك siz dağ-ın eteğ-in-de dur-u-dur-uñ A.U.E) «tenez - vous au pied de la montagne» (yap. 65 V°). — mk. aynı yer: كوره دور gör-e dur-ur (yap. 65), چا طره çek-e dur-a (yap. 63 V°), يورر طرورن yürü-gü dur-ur-k'en (yap. 40 V°); آله كور a-la gör (yap. 6); درا كور dir-e gör (yap. 6);

جزار بك... اولطوالينده مرمصرى كشت وكذار اينده طورسون بز كلم مصرى كشت اولطوالينده (Cezzar Bey... ol havâli-de serseri g'est ü güzür ed-e dur-sun biz g'el-e-lim yine Mısır-ın ahvâl-in-e A.U.E) (Tarih-i Cevdet, III, 10). «laissons Djeddar Bey vagabonder au hasard dans ces parages, et revenons à notre sujet, aux affaires d'Egypte».

IHTAR. — Bilindiği üzere istimrarlı «sürekli» manzara «aspect duratif» yürümek çeşidi olan yori-mak yardımcı fiiliyle böyle bir teşekkülden gelmez (§ 613).

827. gel-mek, git-mek yardımcı fiilleri itiyat edilen hadeselerde devam ve istimrar bildirir; halbuki ötekiler: (dur-mak, ve yat-mak, gör-mek) zuhurat kabilinde, rast gele hadesleri ifade edebilirler. Bundan başka git-mek fiili geçmiş hadeslerde, gel-mek fiili ise şimdiki veya gelecekteki hadeslerde kullanılırlar.

MI.: كليك اوله كلس اوله كيدر eyi-liğ-e k'em-lik ol-a g'el-miş ol-a gid-er (Atalar-sözü). «à bonne action, il y eut et il y aura toujours mauvaise action».

[1] Harb ateş-i bir kerre yan-ma-ya gör-sün, tut-uş-dur-acağ-ı yangın-lar bütân cihan-ı sarar. A.U.E.

(y)ili ulaklı başka misaller :

تقديمین یکیچری وضع اولنو کلان خدمتین (kadim-den yeni-çeri vaz ol-un-u g'el-en hizmetler A.U.E) «les services pour lesquels ou a de tout temps désigné des janissaires» (Bibl. Rouen, ms. 28, yap. 31 V°);

ماقدمین فکرایه ویرلو کیش مال (mâ-tekaddem-den fakara-ya vir-il-ü g'el-miş mal A.U.E) (ayni yer, yap. 58 V°).

İHTAR. — Bu fiiller ilkin (meselâ; *varmak* «partir, aller» *dönmek* «revenir» suretindeki başka fiiller gibi) devam ve istimrar kavramını havi olmadan yardımcı olarak kullanılırlardı.

MI. : نولد سکا که بزی بر کوره کلزسن (n'ol-di san-a ki biz-i bir g'ör-e gel-me-x-sîn A.U.E) «comment se fait-il, que tu ne viennes pas nous voir» (1426 yılı yazmaları, yap. 211);

رسول طر وکلدی قرین بکا وردی (Resul dur-u g'el-di kırba-dan yañ-a var-di A.U.E) «le Prophète se leva et alla du côté de l'outré». (Ayni yer; ayni yaprak);

اردینجه قواکتدیر (ard-ın-ca kov-a git-di-ler A.U.E) «il partirent à sa poursuite» (Bibl. Rouen, ms. n° 1493, yap. 81);

بر صحرای دلکشه چمه واردم (bir sahrâ-yı dil-keş-e çık-a var-dım A.U.E) «je débouchai dans une plaine ravissante» (Bibl. Alger, ms. n° 719, yap. 73 v°);

چانازسن سر بو دند (hortlak cenâze-sin süri-yü dön-di A.U.E) le ressuscité» revint en traînant son cerceuil [1]» (1426 yılı yazmaları, yap. 174).

Halâ bugün kullanılmakta olan *çık-a g'el-mek* sortir brusquement, apparaître à l'improviste» karmaşık filini de bu ifadelere katmalıdır.

5. BAŞKA YERİNDELİK FİLLER.

828. Şu aşağıdaki iki fiil bugün de birkaç hazır ifade yardımcı olarak kullanılmaktadır.

1. قالمق *kal-mak* (umumiyetle hayal yıkılışı fikriyle) «rester».

2. قوی (ی) مق *ko(y)-mak* «placer, mettre».

باقه قالمق *bak-â kal-mak* «rester à regarder»;

شاشه قالمق *şay-a kal-mak* «être surpris, demeurer interdit» [2];

ساراره قالمق *sar-ar-a kal-mak* «pâir (à la suite d'une émotion)»;

چانلايه قالمق *çalla-ya kal-mak* «relever»;

کورديه قالمق *g'eure-ye kal-mak* «se ratatiner, crever»;

ياپشی قالمق *yap-ıştı kal-mak* «rester attaché, collé» (Kâmus tercümesi 1.436), vs.

کومه قومق *g'öm-e ko-mak* «enterrer»;

ماغلايه قومق *bağla-ya ko-mak* «attacher quelque chose, se mettre quelque chose en se l'attachant»;

آسه قومق *as-a ko-mak* «se passer quelque chose au cou, placer en suspendant», vs.

İHTAR 1. — Şu aşağıdaki misaller eski osmanlıca'dan alınmıştır:

[1] Bu Fransızca kelime «tabut» mânasında olup Türkçesindeki (cenaze = cadavre) karşılığı olamaz sanıyorum. A.U.E.

[2] *dön-a kal-mak* (ki aslı [r] *dan-a kal-mak*, bk. *tan-mak*: şaşınak) ta bu takıma girer A.U.E.

اول كولىكده اشكن يعليو قدى (ol kölge-de eşeğ-in bağla-yu ko-da A.U.E) «il attacha sou-
âne en le mettant à l'ombre» (1426 yılı yazmaları, yap. 144);

انى بلوركن كزليو قورمز (an-ı bil-ür-ken gizle-yü ko-r-sız A.U.E) «vous le savez, mais
vous le dissimulez» (ayni yer, yap. 179).

İHTAR 2 — Bugün hâlâ çok kullanılmakta olan اَلْمَرْمَق a[-ı ko-mak[1] fiili bu takıma
âittir. Fakat mütekellim tarafından basit bir fiil hissiyle kullanılır.

Bunun ters ad «antonymes» lerini olarak yine basit bir fiil hasebiyle ve çok kullanılır
olan («taeil» fiili § 823 biçiminde) iki fiil vardır.

قوي يورمك koy-ver-mek (ki bunun daha eski ve iştikaka daha uygun imlâsı قوي يورمك
koy-ı vermek mk. § 126) «lâcher, lâcher prise, laisser libre»;

سال يورمك sal-ı ver-mek (sal-mak «lancer, jeter» den) ki evelkinin mânadaşdır.

829 Eski osmanlıca'da başka yardımcı fiillerin kullanıldığına dair misaller görülü-
yor (mk. bu babta GUIGANOF, s. 171 den 173):

دوشمك düş-mek «tomber».

Ml. : دوشمك (اتوره) ياتە yat-a (otur-a) düş-mek tomber couché (assis), se coucher,
«asseoir» :

يۇلدۇرا دۇشەر (yıldıra-yu düş-er A.U.E) «il tombe en lançant des éclairs» (1426 yılı
yazmaları, yap. 43);

گ'ەل-ئىن تەكە اوغلۇنە خەلق زىيادە اولمادىن بىسە دوشلوم
bas-a düş-e-lüm «tombons sur Teké Oghlou avant qu'il n'ait réuni beaucoup de monde»
(Bibl. Rouen, ms. n° 1493, yap. 53).

تۇتمك tut-mak «tenir».

Ml. : تۇتمك (توتىق) تۇتمك ('aceble-yü tut (dut)-mak A.U.E) «tenir pour étonnant, s'éton-
ner» (Bibl. Rouen, ms. 12 ve 54 تۇتمك استعجاب kelimeleri altında).

ساقلايى دۇتمك (saqla-yı dut-mak A.U.E) «garder, conserver (ayni yer, حطيطه ve
limeleri altında).

باشلامك başla-mak «commencer».

Ml. : باشلامك (گ'ۆر-ە باشلامك) (g'ör-e başla-r A.U.E) (Nüzhet-ül-Ervāh, 45) «il commence à voir»;

سەچا باشلامدۇلار (seq-ä başla-dı-lar A.U.E) (Husrev-ü Şirîn, 15 yap.), «ils commencèrent à
choisir»;

يۇيىنۇ باشلامدۇ (yu-yın-u başla-dı A.U.E) (ayni yer); «il commença à se laver».

İHTAR — Birincisi (y)e li veya (y)i li ulak olan, ikincisi ise yardımcı sanılamıyacak
kadar başlaklığı iyice muhafaza etmiş olan iki fiilin alelâde tesadüfünden vücade gelen
ifadeleri bu yerindelik fiillerle karıştırmamalı.

Ml. : عورت ازرتا چاغرى سېلميا (Avrat er-in-ün üzer-ine-e çağır-ı söyle-me-ye
A.U.E) «que la femme n'élève pas la voix en parlant à son mari» (1426 yılı
yazmaları, yap. 123);

سۈپۈرۈ اۋ-مك [g'ötür-mek, ye-mek] A.U.E) «prendre
(emporter, manger) tout», keli. keli.: «en balayant». (Kâmus tercümesi, I. s. 537, 511, 509).

[1] = a[-ı ko-mak, A.U.E